

О.С. Захарова,
кандидат юридичних наук, доцент
(Академія адвокатури України)

Представництво у цивільному судочинстві

Ключові слова: *представник; представництво; особи, що можуть бути представниками; особи, що не можуть бути представниками*

У теорії цивільного процесуального права питання про представництво завжди було дискусійним. Серед науковців немає єдності щодо визначення процесуального представництва, розуміння його змісту, суб'єктного складу, обсягу повноважень представника тощо. З набуттям чинності новим Цивільним процесуальним кодексом України (далі — ЦПК) [1] інтерес до цих питань ще більше зростає, адже є потреба проаналізувати, чи змінилося нормативне регулювання цього правового інституту, як і наскільки ефективно він буде працювати.

Основні положення про представництво регламентуються ст.ст. 38 — 44 Глави 4 Розділу I ЦПК. Одразу звертаємо увагу, що законодавець, на відміну від ЦПК 1963 р., в якому “Представництво” [2] регламентувалося окремою главою, відносить представників до учасників процесу, що, в свою чергу, безпосередньо впливає на їх процесуальне становище. Таким чином, вирішено одне з дискусійних питань про те, чи належать представники до осіб, що беруть участь у розгляді справи. Більшість науковців-процесуалістів вважали, що представни-

ки є особами, що беруть участь у розгляді справи [3], оскільки процесуальним представникам властива наявність юридичної заінтересованості в результатах розгляду справи. Найбільш яскраво, вважає І.А. Павлунік, характер такої заінтересованості проявляється при здійсненні батьками законного представництва в інтересах своїх неповнолітніх дітей [4] і та обставина, що інтерес процесуального представника носить особливий (похідний) характер від інтересу сторін, третіх осіб та інших учасників процесу, не дає підстав для виключення представників із числа осіб, які беруть участь у справі. Кардинально протилежний підхід закладено в Цивільному процесуальному кодексі Російської Федерації, зокрема, представники не належать до осіб, що беруть участь у справі [5].

Згідно зі ст. 55 Конституції України [6] кожному гарантується право на оскарження в суді рішення, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Це правило більш детально розкривається у ст. 3 ЦПК, відповідно до якої кожна особа має право в порядку, встановленому ЦПК, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

Ст. 38 ЦПК України надає право особі вести свої справи в суді особисто

або через представника. Отже, процесуальним засобом реалізації права на судовий захист є інститут представництва.

Представництво в цивільному процесі можливе у будь-якій цивільній справі на будь-якій стадії його розвитку — від порушення цивільної справи в суді до виконання судового рішення.

Представник в цивільному процесі є самостійним суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин. Він діє від імені і в інтересах іншої особи. Необхідність представництва обумовлена такими ознаками: по-перше, залучення до участі в справі представника забезпечує професійний захист особи; по-друге, юридичні особи повинні бути представлені в процесі конкретними особами; по-третє, в разі відсутності в особи повної цивільної дієздатності виникає законне (обов'язкове) представництво.

Слід зазначити, що нормативного визначення представництва немає. В теорії цивільного процесуального права представництво визначається як юридичні відносини, за якими одна особа — представник — виконує на підставі повноваження, наданого йому законом, статутом, положенням або договором, процесуальні дії у цивільному судочинстві на захист прав та інтересів іншої особи, що охороняються законом, державних і громадських інтересів [7]. Аналізуючи наведене визначення, можна зробити висновок, що сутність інституту представництва полягає в наступному: по-перше, представник виступає від імені і в інтересах особи, яку він представляє; по-друге, представник здійснює права й обов'язки особи, яку він представляє; по-третє, вчинені дії представником є обов'язковими для особи, яку він представляє; по-четверте, представник діє в межах наданих йому повноважень і може бути обмежений у здійсненні деяких із них.

Представник у цивільному судочинстві покликаний виконувати дві функції:

1) захищати права та інтереси осіб, які беруть участь у справі;

2) представляти таких осіб, бути їх повіреними.

При процесуальному представництві виникає два види правовідносин. З одного боку, матеріально-правові — між представником і особою, яку він представляє, які регулюються нормами цивільного законодавства; з другого боку, процесуальні, які виникають між представником і судовими органами або державним виконавцем і які регулюються нормами цивільного процесуального законодавства. Слід зазначити, що процесуальні правовідносини між представником і особою, яку він представляє, ніколи не виникають.

Хто ж може діяти в процесі через представника? Відповідь на це питання дається в ч. 1 ст. 38 ЦПК — сторона, третя особа, яка відповідно до закону захищає права, свободи чи інтереси інших осіб, а також заявники та інші заінтересовані особи в справах окремого провадження (крім справ про усиновлення) можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника. Юридичних осіб представляють їхні органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням, або їх представники. Державу представляють відповідні органи державної влади в межах їх компетенції через свого представника. Відсутність застережень у даній нормі можливості діяти через представника в наказному провадженні зовсім не позбавляє особу такого права. Зокрема у ст. 98 ЦПК зазначено, що заява про видачу судового наказу може подаватися особисто заявником або його представником з належно оформленими повноваженнями. Що ж стосується справ про усиновлення, то особиста участь у справі заявника є обов'язковою, але це не позбавляє його права отримувати правову допомогу.

Представниками можуть бути (ст. 40 ЦПК):

- 1) адвокати;
- 2) інша особа, яка досягла вісімнадцяти років.

цяти років, має цивільну процесуальну дієздатність і належно посвідчені повноваження на здійснення представництва в суді.

Особливу увагу хочеться звернути на виконання представницьких повноважень адвокатом, адже це буде сприяти більш якійсній підготовці цивільних справ до судового розгляду та чіткому і швидкому провадженню в справах. Оскільки за ст. 6 Закону України “Про адвокатуру” адвокат має право не тільки представляти і захищати права та інтереси громадян і юридичних осіб за їх дорученням в усіх органах, підприємствах, установах і організаціях, до компетенції яких входить вирішення відповідних питань, а й має право збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази в цивільних справах; запитувати і отримувати документи або їх копії від підприємств, установ, організацій, об’єднань, а від громадян — за їх згодою; ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для виконання доручення документами і матеріалами, за винятком тих, таємниця яких охороняється законом; отримувати письмові висновки фахівців з питань, що потребують спеціальних знань, тощо. З обговорюваного питання і шляхів вдосконалення інституту представництва вельми симптоматичним є Указ Президента України від 30 вересня 1999 року. З метою посилення гарантій конституційних прав громадян на правову допомогу та захист від обвинувачення, підвищення якості правової допомоги Президентом України було видано Указ “Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури”, згідно з яким органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, керівникам підприємств, установ і організацій сприяти реалізації права адвокатів збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази в цивільних, господарських, кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення, надавати

безоплатно відповідні відомості та копії документів за запитами адвокатів та адвокатських об’єднань у справах, що перебувають у їх провадженні.

Правова визначеність взаємовідносин між адвокатом і довірительом має базуватися, в першу чергу, на встановленому законом процесуальному становищі першого в справі. З одного боку, і суд і довіритель будуть впевнені, що правову допомогу особі надає юрист-професіонал, який доклав максимальних зусиль для підготовки справи до своєчасного і об’єктивного розгляду, з іншого — довіритель впевнений у тому, що адвокат буде нести відповідальність за несумлінне ведення справи. Згідно зі ст. 16 Закону України “Про адвокатуру” щодо адвоката можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення, як: попередження; зупинення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю на строк до одного року; анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Крім того, адвокат зобов’язаний зберігати адвокатську таємницю, предметом якої будуть питання, з яких громадянин або юридична особа звертаються до адвоката, суть консультацій, порад, роз’яснень та інших відомостей, одержаних адвокатом при здійсненні своїх професійних обов’язків (ст. 9 Закону України “Про адвокатуру”).

Беззаперечно, що на рівні закону мають бути закріплені гарантії доступності правової допомоги і належного її професійного рівня. Загальновідомо, що юридична практика — це і слідча, і судова, і юрисконсультська та інша діяльність. Тому надання юридичної допомоги необхідно здійснювати на підставі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, як це відбувається в більшості країн Європи. Випереджаючи зауваження опонентів про начебто заангажованість авторки щодо лобіювання монополії правників-адвокатів, мушу нагадати, що монополія колегій адвокатів, певною

мірою гальмувавши розвиток адвокатури, скасована після набрання чинності Закону України “Про адвокатуру”, і на сьогодні допуск до професії адвоката здійснюється виключно на підставі відповідного свідоцтва, яке надається громадянам України з відповідним освітнім рівнем і виключно за результатами позитивного складання кваліфікаційного екзамену.

У ЦПК України встановлені обмеження щодо осіб, які не можуть бути представниками. Так, зокрема, не можуть бути представниками в суді особи, які діють у цьому процесі як секретар судового засідання, перекладач, експерт, спеціаліст, свідок. Крім цього, встановлені спеціальні обмеження щодо виконання представницьких функцій судьями, слідчими, прокурорами, за виключенням, коли вони діють як представники відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники. Це правило закріплене в ст. 41 ЦПК.

Питання про допуск представника до участі в процесі вирішує суддя або суд. На нашу думку, ця процесуальна дія повинна фіксуватися в ухвалі суду. Наприклад, в ухвалі про відкриття провадження у справі можуть бути визначені вже два критерії, за якими суд або відкриває провадження у справі, або залишає заяву без руху, це: 1) наявність дієздатності; 2) належним чином оформлені повноваження на ведення справи. В подальшому, вже при відкритті судового засідання, суд повинен роз’яснити представнику неможливість виконання ними у цьому ж процесі функцій секретаря судового засідання, перекладача, експерта, спеціаліста, свідка, а також те, що він не може одночасно представляти інтереси протилежних сторін, і з’ясувати,

чи немає перешкод у виконанні обов’язку представника стосовно його професійної діяльності за межами судового органу. Все це повинно фіксуватися в журналі судового засідання. Чому ми так прискіпливо ставимося до належного процесуального фіксування питання про допуск представника у справу. Відповідь проста і полягає вона у настанні юридичних наслідків, а саме — можливості закриття провадження у справі або — залишення заяви без розгляду як при розгляді справи в суді першої інстанції, так і в судах апеляційної та касаційної інстанції.

Не менш цікавим є питання про множинність представників на боці однієї особи. Довіритель повинен чітко визначити коло повноважень кожного із них. Такі представники повинні погоджувати свою правову позицію у справі і між ними не повинно виникати протиріч під час розгляду справи. Процесуальні дії, вчинені одним із представників в межах наданих йому стороною повноважень, мають розглядатися як такі, що вчиняються за згодою інших представників, які виступають на боці цієї ж сторони.

Дискусійним залишається питання про статус у цивільному процесі прокурора. Конституцією України (п. 2 ст. 121) та ЦПК (п. 2 ст. 45) встановлено, що прокурор здійснює у суді “представництво” інтересів громадянина або держави. Разом з тим, в п. 2 ст. 41 ЦПК міститься пряма заборона на виконання функцій “представництва” прокурором. Отже, участь прокурора у цивільному процесі не є різновидом ні загального, ні процесуального представництва (8). Правовий статус прокурора в цивільному процесі слід розглядати в контексті функцій і завдань, покладених на прокуратуру в цілому як орган державної влади.

Список літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2004 — №: Цивільне процесуальне законодавство України. — 544 с.

2. Цивільний процесуальний кодекс України // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2004 — №: Цивільне процесуальне законодавство України. — С.16-21; 169-172.

3. *Штефан М.Й., Дріжчана О.Г.* Цивільне процесуальне право України. — К., 1994. — С. 86; *Юрков Б.М.* Представництво в суді // Цивільне процесуальне право України. — Харків, 1992. — С. 110.; *Ильинская И.М., Лесницкая Л.Ф.* Судебное представительство в гражданском процессе. — М., 1964. — С. 23 та інші.

4. *Павлунік І.А.* Представництво в цивільному процесі України. Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2002. — С. 10.

5. Коментарій к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. первого заместителя Председателя Верховного Суда РФ В.И.Радченко. — М.: Норма, 2004. — С. 77, 109.

6. Конституція України // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141 із подальшими змінами.

7. *Штефан М.Й.* Цивільне процесуальне право України: Академічний курс / Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К.: Ін Юре, 2005. — С. 157.

8. *Павлунік І.А.* Представництво в цивільному процесі України. Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2002. — С. 10.

РЕЗЮМЕ.

В статье раскрываются проблемы регулирования института представительства по законодательству Украины. Проведен анализ норм гражданского процессуального кодекса Украины в отношении лиц, которые могут или не могут быть представителями в процессе.

SUMMARY

The article deals with the problems of the representatives institute regulation according to the legislation of Ukraine. The analysis of norms of the Civil Procedural Code of Ukraine is conducted here regarding persons who may or may not be representatives in the lawsuit.

*Рекомендовано кафедрою цивільного,
господарського права та процесу*

Отримано 28.11.05